

ΗΛΙΑΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, ΑΛΕΚΟΣ ΦΑΣΙΑΝΟΣ:

« Ευτυχισμένος είναι συνήθως ο κάθε δημιουργός»...

Του ΣΩΤΗΡΗ ΚΑΚΙΣΗ

Μεγάλο το θέμα. Τεράστιο. Από πού να το πιάσει κανείς, κι ως πού να το πάει. Η Τέχνη ! Από την αρχή της ιστορίας ως σήμερα, τι κάνει, πώς υπάρχει, πώς βοηθάει, πού έχει φτάσει. Αιτία διαλόγου, βέβαια, πάντα είναι, ποτέ δεν θα πάψει να είναι. Ιδίως σήμερα πάλι, όπου όλα πάνω στο τραπέζι βρίσκονται, μια μεγάλη ρουλέτα μοιάζει κι ο δικός της ο χώρος, κι ο δικός της ο τρόπος.

Ο Αλέκος Φασιανός ο ζωγράφος, γυρίζοντας από την τελευταία του στο Παρίσι έκθεση κι ο Ηλίας Λογοθέτης ο ηθοποιός, τελειώνοντας την επιτυχία του με τον Βιζυηνό φέτος στο Θέατρο Τέχνης, από χρόνια πολλά φίλοι αλλά και γείτονες, δεν διστάζουν να πούνε τις δικές τους απόψεις για το αιώνιο αυτό θέμα, προσπαθούν ακόμα και λίγο ελληνικό φως να ρίξουν στην υπόθεσή της. Κι ο διάλογός τους εδώ αφορμή για νέους διαλόγους ας είναι, όπως ακριβώς γίνεται στην Τέχνη. Όπως ακριβώς πρέπει να γίνεται, ακόμα κι όταν άλλοι δεν θέλουν, δεν επιτρέπουν να γίνεται.

-Ο Γούντυ Άλλεν ο φίλος σας, κύριε Φασιανέ, αναρωτιέται κάπου: «Είναι η Τέχνη ο καθρέφτης της ζωής; Μπας κι είναι τίποτ' άλλο;”...

ΗΛΙΑΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ: Να ξεκινήσω εγώ να λέω, λέω. Κρίνοντας μάλιστα από τον Φασιανό, εγώ σας απαντάω: η Τέχνη πρέπει να είναι χρήσιμη, να γίνεται πρώτα για τους άλλους. Γιατί, αν η Τέχνη δεν γίνεται για τους άλλους δεν έχει κανένα νόημα. Αλλά: υπάρχει και περίπτωση να λέει κανείς πως κάνει Τέχνη για τους άλλους, κι αυτή να είναι σκουπίδι, να τους αποπροσανατολίζει.

-Δηλαδή;

Η.Λ.: Δηλαδή, είναι σαν τα προϊόντα. Που άλλα είναι καλά, κι άλλα είναι επικίνδυνα. Η καλή Τέχνη πρέπει να μπορεί να σε γαληνεύει. Να σου θυμίζει τη ζωή σου, τον τόπο σου. Πώς σου θυμίζει διαρκώς την Ελλάδα ο Σολωμός; Έτσι να σου προσφέρει κι η ζωγραφική, και ο κινηματογράφος, και το θέατρο, κι όποια άλλη μορφή τέχνης, την ταυτότητά σου ανά πάσα στιγμή, με τη μεγαλύτερη δυνατή απλότητα και σαφήνεια.

ΑΛΕΚΟΣ ΦΑΣΙΑΝΟΣ: Και για να πάρουμε στα σοβαρά, κι όχι στ' αστεία τον Γούντυ Άλλεν -που, άλλωστε, κάνει Τέχνη κι ο ίδιος σοβαρή, σοβαρότατη-, η Τέχνη δεν γίνεται να μην είναι ο καθρέφτης της ζωής. Γιατί αν κάποιος ας πούμε είχε γεννηθεί στο διάστημα, στο κενό, και δεν έβλεπε τίποτα, τίποτα δεν θα έκανε, τίποτα δεν θα είχε να ανασυνθέσει, να αναπαραστήσει. Από την πραγματικότητα γύρω μας αναδύεται η Τέχνη καταρχήν. Κι ύστερα, στο θέατρο ή σ' έναν πίνακα ζωγραφικής μπροστά ο θεατής καλείται να κάνει και τη δική του επιπλέον ανάπλαση, να μπει με το δικό του πια τρόπο μέσα, να το συμπληρώσει, να το ολοκληρώσει τελικά ο ίδιος, σαν συνέχεια του δημιουργού άμεση.

Η.Λ.: Το κάθε έργο Τέχνης περιέχει εκ των πραγμάτων τη μεγάλη δύναμη της προσβλέπουσας φανέρωσης: όταν το κοιτάς, σε κοιτάζει κι αυτό πάντα. Συνομιλεί μαζί σου. Σου απευθύνεται και σε ρωτάει κι αυτό.

-Μιλάτε τώρα για ιδανικές περιπτώσεις, και εποχές καλές. Βρισκόμαστε όμως σε περίοδο όπου η Τέχνη-για-την-Τέχνη συχνά θριαμβεύει, και έχει γίνει «αυτιστική» σχεδόν πια η όλη ιστορία.

A.Φ.: Πριν πάμε εκεί, εγώ θέλω να ρωτήσω τον Ηλία: ένας που ξεκινάει να γίνει ηθοποιός, για να κατακτήσει την Τέχνη του, μέσω του κοινού δεν είναι αναγκασμένος να το κάνει; Στο κοινό δεν απευθύνεται αναγκαστικά;

Η.Λ.: Προφανώς. Πού αλλού, άραγε;

A.Φ.: Κι εγώ, λοιπόν, το ίδιο. Θυμάμαι από τότε που είχα αρχίσει να ζωγραφίζω, πώς, μόλις έκανα κάτι, το 'δειχνα μετά στους φίλους μου. Κι αυτοί μου λέγανε, «-Τι είναι αυτό τώρα;», ή «-Πώς τον έκανες έτσι αυτόν;». «-Γιατί δεν προσπαθείς να τον κάνεις καλύτερα;»

Η.Λ.: Ακριβώς. Γιατί η Τέχνη είναι και διακύβευση, εμπεριέχει συνεχώς το στοιχείο του κινδύνου, του ρίσκου. Πώς λέγαμε κάποτε οι δυό μας, κύριε Κακίση, για την όπερα σήμερα: που όλοι οι τραγουδιστές μοιάζουν σίγουροι για τη νότα, δεν διακινδυνεύουν, κι έτσι πώς να ξαναϋπάρξει έτσι Ντι Στέφανο, Ντελ Μόνακο, Μπονισόλλι; Και να σας πω και το άλλο: ξέρετε πόσο διακινδύνευσα κι εγώ ο ίδιος φέτος παίζοντας Βιζυηνό;

-Φαντάζομαι όσο ...δεν φαντάζομαι.

Η.Λ.: Με συνόδευε ο κίνδυνος ανά πάσα στιγμή. Αλλά ο κίνδυνος είναι κίόλας που απέδωσε τελικά όλη αυτή τη συγκίνηση, όλη αυτή την ευφορία.

-Εγώ θέλω να επανέλθω όμως στο προηγούμενο ερώτημά μου: στο ότι σήμερα υπάρχουν πολλοί καλλιτέχνες που δηλώνουν πως κάνουν Τέχνη για την Τέχνη, πως το κοινό καθόλου, μα καθόλου δεν τους ενδιαφέρει.

A.Φ.: Και κάθονται μετά μέσα στο σπίτι τους, και τα βλέπουν οι ίδιοι μόνο τα έργα τους; Εγώ λέω πως όλοι ψάχνουνε το κοινό τους, κι είναι και θέμα θάρρους το πώς προχωράει κανείς, τελικά; Δηλαδή, τα έργα

του Μιχαήλ Άγγελου δεν πάει ο κόσμος και τα βλέπει; Πώς μπορεί να γίνει αλλιώς; Να τα βάζει κανείς σε αποθήκες μετά, να τα βλέπει μόνο το σκοτάδι; Ακόμα κι οι πιο μεγάλοι πειραματιστές οφείλουν να ενδιαφέρονται και για γνώμες πέραν της δικής τους. Η Τέχνη είναι υπόθεση ενστικτώδης, κι αυτή ακριβώς η πεμπτουσία της την ενώνει με τους πολλούς ανθρώπους. Και μόλις κάπως κατακτήσει κανείς την Τέχνη, αρχίζει να είναι σε θέση να αποφασίζει, να πλησιάζει στον εκάστοτε στόχο του με μεγαλύτερη σιγουριά. Για φανταστείτε κι έναν φωτογράφο που θέλει να φωτογραφίσει κάτι, και να προσπαθεί χίλιες φορές, χωρίς τελειωμό, χωρίς επιλογή;

-Ωραία, ας πάμε, λοιπόν, από αλλού, μπας και κάποια στιγμή μου απαντήσετε έστω και πλάγια: πώς ξεκινάει η Δημιουργία για τον καθένα, λέτε;

Η.Λ.: Ξεκινάει από την καρδιά κατευθείαν, λέω εγώ. Πρόκειται για λειτουργία καρδιάς κάθε φορά, κάθε σου έργο εκεί οφείλει να πατήσει. Τι διαδρομές, άλλωστε, λογικές να επιλέξει ένας ζωγράφος μεγάλος; Μπορεί να λέει, «-Θα βάλω εδώ πράσινο, γιατί έτσι πρέπει»;

Α.Φ.: Το είπαμε και στην αρχή, για την αρχή της Τέχνης: είναι μια αναπαράσταση της ζωής, της πραγματικότητας. Με πρώτο και καλύτερο εδώ το θέατρο, την αρχαία ελληνική γραμματολογία. Που, τι έκανε; Σε δίδασκε, σε διδάσκει αναπλάθοντας όσο γίνεται πιο γοητευτικά τα γεγονότα, και δίνοντάς τους διαστάσεις ποιητικές.

Η.Λ.: Μα πώς μπορεί να εμπλακείς σε διάλογο με το οποιοδήποτε έργο Τέχνης, αν αυτό βρίσκεται έξω από το πεδίο της πραγματικότητάς σου; Δεν γίνεται.

-Μια κι είπαμε και για το αρχαίο ελληνικό θέατρο, τα τελευταία χρόνια έχουμε και τους αλαζονικότετους μεσάζοντές του. Σκηνοθέτες που θεωρούν σωστό να επεμβαίνουν ακόμα και στην ουσία του, επαναδημιουργώντας το σχεδόν, για λόγους λέει κατανόησής του από το σύγχρονο κοινό.

Η.Α.: Επ' αυτού τώρα εγώ λέω πως η παρανόηση είναι τεράστια. Το αρχαίο ελληνικό δράμα έχει σημαίνουσα μορφή και φόρμα, και το «χειρουργείο» από σκηνοθέτες σήμερα οπωσδήποτε θολώνει, παρά βοηθάει τα πράγματα. Εκεί κι αν σε ρωτάει συνέχεια το ίδιο το έργο, εκεί κι αν ο διάλογός του μαζί σου δεν έχει κανέναν μεσάζοντα ανάγκη. Οι τραγωδίες οι ελληνικές, και οι κωμωδίες βέβαια, σε αμφισβητούν συνέχεια πολύ πιο πολύ απ' όσο μπορείς εσύ να τις αμφισβητήσεις. Άκουσα προχτές την πρωτοφανή φράση, «-Αφαιρούμε διάφορα κομμάτια από το έργο, το ...ξαφρίζουμε εσωτερικά» ! «-Ωραία», του απάντησα εγώ: «-Πάρε τότε κι έναν πίνακα του Ξασιανού, αφάιρέσέ του όλο το κόκκινο, ας πούμε, να τον διορθώσεις» ! Τι πάει να πει «ξαφρίζω» ; Κάνα μπούτι κρέας βράζεις στο καζάνι;

Α.Φ.: Εγώ όμως έχω να **πω** πως η Τέχνη είναι ελεύθερη. Κανένας δεν μπορεί να εμποδίσει σε κανέναν τίποτα. Ο καθένας είναι ελεύθερος να κάνει το πείραμά του ή την τρέλα του, θα κριθεί όμως μετά. Δεν πρέπει να απαγορεύεται στην Τέχνη τίποτα. Υπάρχει όμως και ο χλευασμός κάποια στιγμή, για εκείνους που αποτυγχάνουν εν τη αλαζονεία τους. Κι ο χλευασμός στη ζωή, άρα και στην Τέχνη, μέσα είναι, δεν είναι;

-Τον χλευασμό όμως κατά καιρούς αντιμετώπισαν και μεγάλοι δημιουργοί, οι οποίοι μετά αναγνωρίστηκαν. Μην πούμε για τα νούμερα επιθεώρησης, που είχαν γίνει του Εγγονόπουλου κάποτε τα ποιήματα...

Η.Α.: Σταμάτησε όμως ο Εγγονόπουλος; Δεν σταμάτησε. Ο πραγματικός καλλιτέχνης δεν σταματάει. Τίποτα δεν τον σταματάει.

Α.Φ.: Κι η σάτιρα Τέχνη δεν είναι όμως; Κι αυτή στην πορεία της Τέχνης δεν συμβάλλει;

-Άλλο η σάτιρα, κι άλλο ο χλευασμός ή η χυδαιότητα. Για τον Μάνο Χατζιδάκι -μάλιστα επί συνεργασίας του με τον Νίκο Εγγονόπουλο στον «Καίσαρα και την Κλεοπάτρα»- ξέρετε πόσα σκληρά είχανε γράψει τότε οι διάφοροι Ψαθάδες, ως κύριοι αρθρογράφοι των μεγαλύτερων εφημερίδων;

Α.Φ.: Κι ο Παλαμάς νομίζω δεν είχε πει για τον Καβάφη πως ...σκιτσογράφος είναι, όχι ποιητής; Πως έκανε κάτι σαν προσχέδια ποιημάτων μόνο ο Καβάφης.

Η.Α.: Τον διέψευσε όμως σ' αυτό ο χρόνος τον άλλο μας εθνικό ποιητή. Γιατί και το λάθος μέσα στην Τέχνη είναι, όπως και στη ζωή.

Α.Φ.: Πάντως, κι οι εφημερίδες γίνονται συχνά σκληρές, χτυπώντας χωρίς λόγο καλλιτέχνες, μόνο και μόνο για να «πιάσουν» και μέρος ενός δυσσαρεστημένου και πάντα αρνητικού κοινού.

Η.Α.: Υπάρχει όμως ένα κομμάτι της Τέχνης, το σπουδαιότερο ίσως, που βρίσκεται έξω από το οποιοδήποτε μάρκετινγκ. Κι εννοώ την ψυχή του καλλιτέχνη, τον τρόπο που νοιώθει και εκφράζεται, τη μοναξιά του την πραγματική.

-Ούτε τότε, μου λέτε κι οι δύο εσείς, δεν σκέφτεται τον εαυτό του και μόνο ο κάθε δημιουργός, και την προσωπική του πάνω απ' όλα λύτρωση;

Η.Α.: Εγώ δεν πιστεύω σε λυτρώσεις και τέτοια.

Α.Φ.: Κι εγώ επιμένω πως πάντα και τους άλλους σκεφτόμαστε, πως δεν γίνεται αλλιώς.

Η.Α.: Και πάντα, μα πάντα με το *alter* ζούμε. Πάντα !

-Και το παράδειγμα του μέγιστου Βαν Γκογκ, που σ' όλη του τη ζωή λένε πως πούλησε μόνο έναν πίνακα, κι αυτόν στον αδελφό του;

Α.Φ.: Κι αυτό πάλι πολύ συζήτηση σηκώνει. Γιατί ο Βαν Γκογκ ζωγράφιζε έξι χρόνια μόνο, δεν πρόλαβε να γίνει γνωστός. Ζωγράφιζε από τα τριάντα του μέχρι τα τριαντέξι του μόνο. Κάπως έτσι κι ο Σεζάν. Δεν είχανε το χρόνο ν' απογοητευθούνε. Είναι τραγικές ίσως οι ιστορίες τους, αλλά κι αυτοί, είμαι βέβαιος, δεν ζωγράφιζαν για τον εαυτό τους και μόνο.

Η.Α.: Κι ύστερα, δείτε πόσο ευτυχισμένοι είμαστε εμείς εδώ σήμερα, που συζητάμε τόσα χρόνια μετά για τους δυό τους.

Α.Φ.: Κι ο Μοντιλιάνι. Που τώρα έχει μια έκθεσή του τρομερή στην Ισπανία, στη Μαδρίτη. Κι αυτός πέθανε νέος και δεν πρόλαβε ν' απολαύσει το διάλογό του με τον κόσμο μέσω της Τέχνης του.

Η.Α.: Αυτό που έχει σημασία είναι πως, παρά τις όποιες δυσκολίες, ακόμα και σ' εποχές που ένας καλλιτέχνης συναντάει ανυπέρβλητα

εμπόδια και σπρώχνεται ακόμα και σε Καιάδα, αυτός σαν Γαλιλαίος επιμένει. Εκεί είναι το μεγαλείο και του ίδιου, αλλά και της Τέχνης όλης.

Α.Φ.: Μη λέμε όμως για τραγικότητα στην Τέχνη, και για καλλιτέχνες τραγικούς. Ευτυχισμένοι είναι συνήθως ο κάθε δημιουργός.

Η.Λ.: 'Ασε δε που, σε περιόδους ένδειας και αντιξοοτήτων, ακόμα πιο ευτυχισμένοι είναι οι καλλιτέχνες, ακόμα πιο δυνατοί.

Α.Φ.: Αισθάνθηκες εσύ ποτέ φτωχός, Ηλία;

Η.Λ.: Όχι. Ποτέ. Ποτέ.

Α.Φ.: Όταν είσαι μέσα στην Τέχνη σου, δεν έχεις ανάγκη από τίποτα.

Η.Λ.: Κι είσαι ευτυχισμένος τότε χωρίς φράγκο στην τσέπη. Μετά αρχίζει το πρόβλημα. Όταν ξεχνάς κάποτε την αληθινή δημιουργία, και μπλέκεις με τα ημίμετρα.

-Να ένα άλλο, λοιπόν, πιθανό πρόβλημα της σημερινής εποχής: οι πλούσιοι καλλιτέχνες. Στη Δύση ιδιαίτερα.

Α.Φ.: Είναι δύσκολο κανείς να γίνει πολύ πλούσιος με την Τέχνη, ό,τι και να κάνει. Από την άλλη, η ευμάρεια παρασύρει τον άνθρωπο να μην προβληματίζεται, να μη στοχεύει σε κάτι που του λείπει δυνατό.

-«Πενία ...τέχνας κατεργάζεται»;

Η.Λ.: Ο σπουδαίος καλλιτέχνης τ' αντέχει όλα. Και τον ...πλούτο ακόμα, λέω εγώ. Γιατί είναι βαθειά μέσα του ευτυχής.

Α.Φ.: Να κι ένα άλλο παράδειγμα: ο Σωκράτης δεν είχε να πληρώσει το δικαστήριό του, αλλά δεν τον ένοιαζε, γιατί ήταν ήδη έξω από την ύλη. Γιατί η ύλη με την Τέχνη ιεροποιείται, σε πάει αλλού, στη μεταφυσική, στην ανύψωση. Το θέμα πώς κάνει κανείς Τέχνη πια, όταν συνεχώς ανάμεσά μας είναι η άμεση πληροφορία και ο ευτελισμός του κάθε γεγονότος; Πώς να διδάξεις τον άλλον τότε μ' ένα τραγούδι, μ' ένα θεατρικό, μ' ένα πίνακα;

Η.Λ.: Πάμε πάλι και στην άμεση χρησιμότητα της όποιας μορφής της Τέχνης: πώς θα πεις στον άλλο, «-Κοίταξε, μην το ξανακάνεις αυτό,

αυτό το παράπτωμα, αυτό το έγκλημα, αυτή την ύβρι». Πώς θα τον σώσεις, και θα σωθείς κι εσύ μαζί, από τη Νέμεση.

Α.Φ.: Σήμερα ο κόσμος πάει στο θέατρο χωρίς να έχει την παραμικρή ιδέα συχνά για την υπόθεση του έργου. Για τη διασκέδασή του αποκλειστικά. Ενώ οι πρόγονοί μας ξέρανε τις υποθέσεις των έργων, και παρακολουθούσαν το πώς οι ποιητές τους απευθύνονταν, πώς χρησιμοποιούσαν για το καλό της πόλης και των πολιτών την Τέχνη τους.

Η.Α.: Κι η επανάληψη ήταν προχώρημα κάθε φορά παρακάτω. Εγώ μάλιστα την επανάληψη την ορίζω κλασικά, κλασικότετα: ως τη μητέρα της μάθησης. Ως την αιώνια επιστροφή.

Α.Φ.: Ο ήλιος δεν ξαναβγαίνει, και ξαναβγαίνει, και ξαναβγαίνει; Κάθε φορά αλλιώς δεν φωτίζει τα πράγματα, κάθε φορά άλλοι δεν είμαστε κι εμείς από κάτω του;

-Μιλήσαμε πολύ για τους αρχαίους. Ελληνική Τέχνη τον εικοστό πρώτο αιώνα υπάρχει; Κι αν υπάρχει, πώς ορίζεται άραγε;

Α.Φ.: Υπάρχει βέβαια, όπως υπάρχει και γαλλική, κι ιταλική, κι αμερικάνικη, και γιαπωνέζικη Τέχνη. Δεν είναι κακό να διαχωρίζουμε και τη δική μας Τέχνη από τις άλλες, σαν ένα στάχυ που φυτρώνει κάπως κι αυτό ιδιαίτερα σ' ένα χωράφι μέσα, και βγαίνει εδώ κι όχι αλλού. Που δεν μπορεί μάλιστα να φυτρώσει, όπως τόσα και τόσα δέντρα, τόσα και τόσα φυτά, παρά μόνο στον τόπο του.

-Σαν μαστίχα Χίου, μόνο στη μία πλευρά του νησιού;

Α.Φ.: Αυτόματα γίνεται ελληνική η Τέχνη που γεννιέται στην Ελλάδα. Οι αμερικάνοι, οι γάλλοι, οι ιταλοί, όλοι κάνουν σαν τρελοί να δείξουνε, με βιβλία, με κάθε τι, τη δική τους Τέχνη στον κόσμο.

Η.Α.: Αλλιώς δεν φωτίζονται τα πράγματα εδώ, κι αλλιώς αλλού; Ο ποιητής δεν μπορεί παρά να πατήσει στη δική του γη, στη δική του γλώσσα. Έτσι κι ο ζωγράφος: στα χρώματά του δεν μπορεί παρά να πατήσει.

Α.Φ.: Κι οι ποιητές μας γίνανε εδώ τόσο μεγάλοι, γιατί γράφουν στη γλώσσα τους αναγκαστικά. Ενώ πολλοί ζωγράφοι, με τη λεγόμενη παγκοσμιοποίηση, μιμήθηκαν άλλων τους τρόπους, και βρέθηκαν έτσι

μετέωροι. Μπορείς όμως να ζωγραφίσεις κάτι που θα γίνει παγκόσμιο από μόνο του, χωρίς νέρωμα ή μιμητισμό;

Η.Λ.:Κι ύστερα, σ' έναν πραγματικά καλό πίνακα μπροστά, όλες οι φυλές του κόσμου νοιώθουν κάτι κοινό. Συγκινούνται.

Α.Φ.:Ναι: άμα κάνεις έναν να αποχαιρετά ένα πλοίο που φεύγει από ένα λιμάνι, αυτό συγκινεί όλον τον κόσμο. Εδώ ακόμα πάνε οι άνθρωποι στα λιμάνια, φεύγουν-δεν φεύγουν, για να χαιρετίσουν τα πλοία όπως παλιά. Κι ας μην περιμένουν κανέναν δικό τους.

Η.Λ.:Σαν τη σπουδαιότητα της εισόδου και της εξόδου στο θέατρο, από τη σκηνή. Εγώ δεν θα ξεχάσω ποτέ τα πλοία στη Λευκάδα, που χαιρετούσανε όλοι όλους, με χαρά, με επισημότητα. Με συγκίνηση όλοι ξαφνικά.

Α.Φ.:Και μετά, φεύγει το πλοίο, διασκορπίζεται ο κόσμος, ερημώνει η αποβάθρα. Κι επικρατεί πια η σιωπή. Άλλος πίνακας τώρα, άλλη όψη της ζωής. Γιατί είναι πολύ μεγάλος καλλιτέχνης, ξέρετε, κι η ζωή. Πολύ μεγάλος, τελικά.

Πηγή: *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, «Κ», Κυριακή 8 Ιουνίου 2008, σελ.34.*